

Karl Marx var en tysk filosof (II)

Il faut être en France enclume ou marteau¹

Voltaire

Behov

Da studenterne revolutioneredes i 1968, fandtes der i løbet af kort tid langt flere marxister blandt dem end Marx-læsere. Umiddelbart tilgængeligt på dansk var kun Villy Sørensens udvalg af Marx' ungdomsskrifter og nogle udvalg især af hans politiske skrifter fra det DKP-ske forlag Tiden. Nogle få eksemplarer af den gamle danske 1885-oversættelse af *Kapitalens* første bind kunne opstøves i antikvarier og på biblioteker. Men den hyldelange række af Marx-udgivelser - først og fremmest Rhodos-udgaven af *Kapitalen* - begyndte først at komme fra 1970.

I første omgang måtte man derfor nøjes med at referere til Det kommunistiske manifest og lignende lettilgængelige programskrifter, når sympatierne skulle tilkendegives.² For de fleste var der endnu langt til den Marx-exegese, som blev politiseringens videnskabelige blomst i første halvdel af 70'erne. På vej dertil blev forbrugt mange teoretikere og standpunkter, der successivt måtte forlades igen grundet højere indsigt. Drivkraften i den teoretiske udvikling var et speget samvirke af indre - logiske og tankemæssige - faktorer, af en samfundssituation, som ændrede sig, og af socialpsykologiske behov, som også gjorde det. Det er ikke så let at udrede, hvad der virkede stærkest og i hvilken rækkefølge. Men en diskret og skønsom undersøgelse af den vej til Marx, som blev betrådt i disse år, kan måske lægge lidt til den almindelige viden om, hvordan tanker - også videnskabelige - bliver til.

I studenteroprørets morgenrøde var det åbenlyst det socialpsykologiske behov for en revolutionær, samfundskritisk teori, der var det altafgørende. Det var ikke dybtgående Marx-studier, der satte

den kritisk-videnskabelige venstreorientering på dagsordenen. Så meget desto mere oplagt var det, at det var i den retning, meningerne nu måtte gå. De modeller, man i uddannelsessystemet og fra det politiske establishments side hidtil havde stillet til rådighed for interesserede, var håbløst uanvendelige for den tankemæssige og psykologiske situation, studenterne befandt sig i. 50'ernes og 60'ernes dominerende samfundstænkning i de vestlige lande var blevet grundigt spændt fast i et kompleks bestående af en asketisk, vindtør positivism på det videnskabelige område, af koldkrigens benhårde logik på det politiske område. I samfundsvidenskaberne fungerede positivismen som et effektivt disciplineringsmiddel til at kvæle selv spagfærdige forsøg på at tænke i bredere sociale sammenhæng eller i det hele taget tænke i utraditionelle kombinationer, som kunne så farlig mistvivl om det liberale vestlige samfunds fortræffelighed, for ikke at tale om dets nødvendighed. Målelige og kvantitativt dokumenterbare enkeltdata i en strikt disciplinopdelt videnskabelighed og i et strikt sektoropdelt samfundsbillede var de baner, man fik anvist at tænke i og arbejde med.

Tilsvarende lød anvisningen i humaniora på positivistisk faktindsamling af historisk eller filologisk stof. De sammenfatninger og syntetiseringer, som kunne krone det årelange indsamlingsslid, måtte i dokumenterbarhedens og sikkerhedens navn være så forsigtige, at de blev søvndyssende uinteressante. I hvert fald i forhold til den vidensinteresse, som udgik fra et almindeligt menneskeliv i 60'erne. Kun i den nykritiske læsning af de litterære enkelttekster blev subjektet aktivt, eksistentielt engageret. Nykritikken kom derfor som den første oase i ørkenen. Men da den først vandt plads på universitetet med nogle nyansættelser i de sidste par år før 68, fik den kun en kort sommer. Dens koncept kom snart til at virke atomistisk og individualistisk, og i forhold til oprørets behov for helhed og social kontekst var den et stykke finurligt, eksistentialistisk filigran.

Disciplinen i den positivistiske videnskabspraksis svarede på slående vis til den hidtil dominerende, "gammekapitalistiske" psykologi. Den var rigid og asketisk, den lovede ikke lette gevinster eller umiddelbare resultater, men krævede langsigtet planlægning og udholdende slid, der måske ville blive belønnet. Det var ikke munter videnskab, men en præstations- og afkaldspræget underlæggen sig stoffet på en traditionsaccepteret måde. I takt med at den materielle og psykologiske knaphedsfølelse blev skyllet over af velfærdens oceaniske grænseoverskridelser, begyndte disciplinen at løsnes. Efter 68 gav lærlingene i videnskab, studenterne, endegyldigt efter for trangten til at gøre det, man hidtil ikke havde måttet: at tænke i sammenhæng og synteser, som ikke så ligetil kunne dokumenteres, at inddrage egne og andres interesser i videnskab.

Den skulle være vedkommende og social, kritisk og ikke apologetisk, til gavn for nogen og ikke en abstrakt eksercits for at efterleve Videnskabens knæsatte normer. Forskning for folket, kom det til at hedde. Flot, men lidt upræcist.

Paradigmer

Som alle andre af de vendinger, tingene tog i Europa i slutningen af 60'erne, kan man også på dette område se dem foregrebet i det amerikanske længe inden da. Allerede i 50'erne begyndte en ung fysiker, siden videnskabsteoretiker, ved navn Thomas S. Kuhn ener-giske forsøg på at undergrave hele rationalet i den herskende positi-vistiske videnskabsopfattelse. Det var almindelig doktrin, at den videnskabshistoriske udvikling var kumulativ: menneskene arbej-de sig gradvis frem til en stadig mere tilbundsående viden om naturen, og i princippet ventede den fulde sandhed et sted ude i den lineære forlængelse af den retning, som de successivt nåede erken-delser aftegnede. Forskningsuniverset var derfor i psykologisk for-stand et lukket rum. Ligesom man i videnskabshistorien entydigt kunne kategorisere, hvad der havde været fejl og hvad fremskridt, følte man med stor sikkerhed at kunne afgøre, hvad der i den moderne videnskabelige situation var rigtige metoder, og hvad der var forkerte, hvad der var holdbare videnskabelige resultater, og hvad var uvidenskabelige påstande.

Kuhns anfægtelse af denne forestillingsverden gik ud på med historien i hånd at hævde, at forholdet mellem de videnskabelige teorier og virkeligheden i høj grad var konventionsbetinget, ikke et simpelt realistisk afspejlingsforhold. På ét tidspunkt dominerede i det videnskabelige miljø ét sæt af grundforestillinger, et "paradig-me", på et andet tidspunkt et andet. Årsagerne til at paradigmerne skiftede gav han mærkeligt - eller karakteristisk - nok ikke noget bud på. Han holdt sig til den fænomenologiske konstatering, at to forskermiljøer kunne se vidt forskellige ting, "når de fra samme sted ser i samme retning. Begge betragter de verden, og det, de betrag-ter, har ikke ændret sig".³ Især levendegjorde han dog den psykolo-giske side af paradigmeskift: de kan ikke begrundes ud fra hverken "virkeligheden" eller "teorien", men er et spørgsmål om "omven-delse".⁴ Paradigmevalget "kan kun foretages ud fra tro".⁵

Ligesom Kuhns synspunkt spidsede til i en psykologisk ende, var det socialt set et psykologisk behov i dele af den videnskabelige ungdom, hans teorier var udtryk for: behovet for at komme fri af hele det traditionelle kompleks spændende fra den gammeldags

sliderpsykologi over den materialistiske livsstil til den firkantede, åndeligt éndimensionale virkelighedsopfattelse, der autoritativt blev forvaltet i den herskende videnskabsteori. Set herfra var Kuhns synspunkter ren obskurantisme, subjektivisme og relativisme, hvilket han da også fik at vide.⁶

Den bog, hvori Kuhns synspunkter var samlet, udkom først på dansk i 1973. Men den var skrevet længe før, og allerede inden synspunktet blev bredere kendt i Danmark, var de universitære forhold i slutningen af 60'erne blevet til en levende illustration af det. I hvert fald inden for samfundsvidenskab og humaniora, hvor den importerede positivisme langthen havde fungeret effektivt som tankedråbende kemikalium, var der omkring 68 opstemmet et kolossalt psykologisk behov for at skifte "paradigme". Den videnskabelige ungdom kunne simpelt hen ikke kommunikere det, den tænkte, følte og mente inden for det gamle paradigme. På mystisk vis svarede situationen til, hvordan videnskaben iflg. Kuhn også tidligere i historien havde muteret.

Videnskabsteoretisk koncentrerede opgøret med positivismen i Danmark sig i en kritik af dens angivelige værdifrihed.⁷ En bredere sigtende kritik og et mere konfrontativt opgør fandt sted i Tyskland,⁸ hvor man i Frankfurterskolen og marxismen havde en "alternativ" tradition af referere til, når man skulle vikle sig ud af det angelsaksisk positivistiske kompleks, som - bl.a. af politisk-ideologisk grunde - havde været det konjunkturrigtige videnskabelige tankesæt siden krigen. Med eller uden videnskabsteoretisk debat blev det imidlertid både i Europa og USA i modstillingen mellem "borgerlig videnskab" og marxismen, at modsætningen mellem det gamle og det ny paradigme blev formuleret. Tysk og fransk hermeneutik og fænomenologiske synspunkter blev også bragt til torvs som alternativ til positivismen. Men 68-skiftet var ikke i første omgang et studerekammerfænomen, det var del af en bred socialpsykologisk bevægelse. Da studenterne hørte genlyden af universitetsbegivenhederne komme tilbage fra samfundet med kraftig forstærkning, forstørredes perspektiverne, og de følelser, der blev involveret, voksede i dimensioner. Den samfundsomspændende rækkevidde og følelsen af revolutionær omvæltning var det kun marxismen, som kunne tilbyde en model på. Især følelsesdimensionen var afgørende: at kunne få udfoldet alt det engagement og alle de intuitive, personlige domme, som positivismen med streng justits havde forvist fra videnskaben. Et af de store scoops i de første års kritiske videnskabelighed var den triumferende påvisning af, at også den angiveligt værdifri positivisme havde en række implicite værdidomme indbygget i sine begreber og problemstillinger.

Det revolutionære subjekt

Helt bortset fra den begrænsede sagkundskab, tilegnelses- og tilgængelighedsproblemer bød Marx-tilslutningen i de første år på visse vanskeligheder. For det første var det en ret iøjnefaldende kendsgerning, at marxismens officielle forvaltere - de Moskva-tro kommunistpartier - kun havde ét tilfældes med de kritiske studentermiljøer i vesten, nemlig modviljen mod det USA-dominerede kapitalistiske system. Derudover var de iøvrigt indbegreb af alt det, man kastede af sig: autoritære strukturer, disciplin og uniformeret knaphedspsykologi. Det var mildest talt vanskeligt fra et spraglet, afslappet hippiestandpunkt at se noget i Brezhnev & Co.s grå garde. Kun for et mindretal med udpræget autoritære anlæg blev "paradigmeskiftet" et skifte til den "virkeliggjorte socialismes" tankesystem. Forestillingen om socialismen havde for de fleste selv i princippet velvillige uendelig lidt at gøre med den østlige supermagt eller med den dagligdag, man kunne iagttage f.eks. i DDR. Det franske kommunistpartis taktiske alliance med de Gaulle og storkapitalen, da majoprøret skulle knægtes, og den russiske indrykning i Tjekoslovakiet tre måneder efter fik den virkeliggjorte socialisme til at se lige så forbryderisk ud som dollarimperialismen.

Den anden vanskelighed for Marx-tilslutningen repræsenterede arbejderklassen. Før arbejder-studenteralliancen under majoprøret var det umådeligt svært at se nogen forbindelse mellem Marx' retorik om det revolutionære proletariat, der rejser sig mod udbytningen, og den "empiriske" danske arbejderklasse, som man kunne iagttage ved parcelhuset, i privatbilen eller til grisefest på Mallorca. Selv efter majbegivenhederne var der derfor en velgødet grobund for de moderne Marx-revisionister, der ud fra fuldstændig parallelle amerikanske erfaringer, førte frem, at det revolutionære subjekt nu ikke længere var de industrialiserede landes arbejderklasse, men den 3. verdens fattige landbefolkning, som i Vietnam kæmpede for sin befrielse fra verdens-imperialismens udbytning.⁹ I den samme optik blev den kinesiske kulturrevolution en central begivenhed, der åndeligt korresponderede med stemningen i dele af det vestlige studenteroprør: opgøret med Moskva-kommunismen og læren fra det mislykkede sovjetiske eksempel: at det ikke er tilstrækkeligt at revolutionere de objektive ejendomsforhold, men at de mennesker, som skal virkeliggøre socialismen, må gå ind i en kontinuerlig "kulturrevolution", hvor borgerlig tankegang og moral under stadig kamp bliver afløst af et nyt samfunds psykologi. Den mytologiske, faderlignende, vise Mao-skikkelse, eposet om "den lange march" m.v. gik her sammen med den humanitære, kulante ungdoms kolossale fond af velvilje over for den 3. verden, ligesom Maos tågede

billedsprog udøvede den østlige mystiks tiltrækning og faldt godt i tråd med hele det anti-rationalistiske oprør med den hidtil herskende fornuft. At de fascinerede så også måtte tage de tårnhøje Stalin-portrætter med, når kulturrevolutionen viste sit anegalleri, var en lidt ubekvem, men dog i helheden mindre væsentlig biomstændighed.

Teorien om den 3. verden som hjemsted for det revolutionære subjekt i imperialismens epoke kom til at eksemplificere, hvordan hver enkelt platform i politiseringsudviklingen ledte op til nogle bestemte handlingsmønstre og -muligheder, såvel i form af en forandret akademisk praksis som i form af afstigning fra universitetet. En vej fra 3.verdenfascinationen gik i retning af med den nyvundne moralske og politiske inspiration at kaste sig over empiriske studier af udviklingslandene. Man kunne f.eks. på et udvalgt område påvise den imperialistiske udbytnings eksistens og form og forhistorie. Der var overalt i de toneangivende studentermiljøer god klangbund for afsløringer af de store kapitalistiske firmaers hensynsløse fremfærd i den koloniale og neokoloniale verden.¹⁰ Men orienteringsskiftet behøvede ikke få interne faglige konsekvenser. Det kunne også blive afsæt til personligt trip: en udflugt til østens valmueland i en blanding af u-lands-solidaritet, oprør mod det vestlige præstationsprincip og ikke mindst længsel efter det stofformidlede nirvanas lyksaligheder. Mere moralske og engagerede typer droppede studierne for at blive u-landsfrivillige i Afrika, mens de organisatorisk fascinerede og mest vidtskuende så det globale perspektiv i at organisere Asiens og Afrikas undertrykte folkemasser til oprør mod verdensimperialismen. Til det formål gik man ind i forskellige maoistiske celler. Endelig var der også mange, som nøjedes med at anlægge partisantørklæde.

Af faglige konsekvenser kunne 3.-verdenengagementet ud over de empiriske imperialismeundersøgelser føre til studier i imperialismeteorier. Men det var karakteristisk, at begge disse typer revolutioneret faglighed, som lå tæt op ad den politiske aktivisme, egentlig betegnede et forholdsvis begrænset paradigmeskift. Det var nemlig først og fremmest emnerne, der blev skiftet ud. Metodisk set var de empiriske imperialismeundersøgelser derimod meget traditionelle, næsten almindeligt positivistiske. Og selv i imperialismeteoriseringer bestod fornyelsen langthen i den skarpe, undertiden skingre overtone af moralsk indignation, som gik gennem interessen for relationerne mellem u-lande og i-lande.

Den samme kombination af aktivismetendens og metodisk traditionelisme kunne genfindes i den mere indenlandsk orienterede politisering, der grundet de politiske begivenheder i verden ikke havde samme flyvende start som 3.verdenteoriene, men som dog

også snart kom på fode. Allerede i 68 begyndte de ikke så exotismegrebne at samles om den forestilling, at man slet ikke behøvede at gå til den 3. verden for at finde det revolutionære subjekt: det befandt sig faktisk i den hjemlige arbejderklasse. Efter maj-oprøret og de efterfølgende fagforeningstrodssende strejker i Frankrig skulle der ikke mange hjemlige strejker til, før der kom liv i ideen om, at arbejderklassens integration og velfærdstilfredshed kun var tilsyneladende.¹¹ Fagforeningerne - eller fagforsteningerne som de provokerende blev benævnt¹² - var det afgørende repressive apparat, der holdt styr på arbejderklassen. I virkeligheden lurede et eksplosivt revolutionært potentiale lige under overfladen. Hver af de følgende års strejker mod akkordopskruning, virksomhedslukninger og ødelæggende arbejdsmiljø tog man med begejstring til sig som lige så mange beviser på denne klassekampsteoris rigtighed. Ligesom 3. verdens teorien fik en del til at stige af fra universitetet, førte den nyvakte revolutionstro mange ind i den professionelle aktivismes rækker. Man samledes i leninistiske fraktioner og grupper i VS, fik blomsterbørnene hældt ud af partiet og skolede hinanden i overbevisningen om, at en jernhård kadredannelse i alliance med arbejderklassens avantgarde ville bringe revolutionen på dagsordenen, når blot den konsekvente klassekampspolitik blev ført kompromisløst igennem.

Althusser, det epistemologiske brud

Det var sådan set ikke nødvendigt for de aktivistiske at have tilegnet sig dyberegående Marx-kundskaber. I årene før 1970, hvor den store Marx-læsning satte ind, kunne det revolutionære sindelag signaleres i miljøerne uden dokumentation i særlig skriftklogskab. I denne periode før de store Marx-exegetiske forgreninger kom den franske marxistiske filosof L. Althusser til at spille en ganske vigtig rolle. Hans efter forlydende "strukturelle" Marx-fortolkning syntes en lovende løsning for dem, der før oprøret havde tilegnet sig strukturalismen og nu havde nogle problemer med at få den koordineret med et politiseret verdensbillede. Og for mange af de aktivistiske, der klart følte, at Marx var det ikke umiddelbart tilgængelige, men dog sikre mål forude, blev Althusser en velkommen teoretisk station. Dels stod han inde for, at Marx' *Kapitalen* var historisk epokesættende i samme omfang som Galileis og Newtons opdagelser havde været. Og dels var en leninistisk aktivisme en given konklusion på Althussers synspunkter, hvis ikke man direkte prætenderede at blive marxistisk fuldtidsfilosof.

Allerede titlen på Althussers *Pour Marx* (1965), der kom på dansk i 1969 som *For Marx*, klang som en messe for eller en hymne til ære for den tænker, man var på vej til.¹³

Skønt formentlig ganske upåagtet af læserne var Althussers diskurs da også gennemsitret af religiøse over- og undertoner, og trods en uendeligt gentaget påkaldelse af den strengeste teoretiske *rigueur* (stringens som det blev godt oversat til) var det et heroisk epos med Marx som den lidende og sejrende helt, læseren identifikatorisk blev ført med igennem. Ligesom Mao med sin "lange march" havde bragt Kina til revolutionen, således havde Marx' videnskabelige udvikling været hans teoretiske "lange march",¹⁴ fra "ungdomsskrifter" over "brydningsværker" til "modningsværker" og "manddomsværker".¹⁵

Fra sin ungdoms "slavebundne" tænkning førte Marx "en heroisk kamp mod de illusioner, han blev opflasket med",¹⁶ mod et "*enormt lag af illusioner, han måtte igennem før han så meget som kunne se det*" (Althussers kursivering).¹⁷ Derefter måtte han gennemføre "en march tilbage fra den fordrevne illusion til virkeligheden", "til tingene selv i deres realitet".¹⁸ Althusser besang retorisk og bevæget Marx' utrolige riven sig løs fra "dette fantastiske slaveri" under illusionerne til "en befriet bevidsthed",¹⁹ hvordan han "tilbageerobrede" den virkelighed, som "ideologien" havde 'stjålet'.

Det var ikke svært for en samfundskritisk vakt 1969-læser at leve sig ind i denne fortælling om manden med "så mange dyder" - : "skarphed, uforsonlighed, stringens",²⁰ - manden med den sammenbidte vilje til at befri sig fra de myter, der gav sig ud for at være sandheden".²¹ Historien var bedre end nogen dannelses- eller udviklingsroman fra det 19. århundrede. Tematikken ramte også præcist ind i følelsen af, at man stod i et radikalt videnskabeligt brud: på den ene side stillede Althusser "ideologien", alle videnskabers, filosofiers og hverdagsbevidstheders illusionære forestillinger, på den anden side det af Marx gennemførte "epistemologiske brud" - "denne umådelige teoretiske triumf"²² - fandtes Teorien, den dialektiske materialisme.

I en generationsoprørsk faderanklage beskrev Althusser også, hvor svært det var at komme fra en borgerlig eller småborgerlig oprindelse ind i den kritiske intelligens og her stå "helt alene", uden "læremestre",²³ fordi den ældre generation af marxister, "hvis ansvar det var at vise os vej",²⁴ havde svigtet. Først gennem Marx-studierne. "der strakte sig over lange år"²⁵ var han kommet frem til den autentiske marxisme, "således som Marx har overdraget os den":²⁶ "den eneste faste grund i verden".²⁷

Som i alle gode og troværdige historier var Marx' og den autentiske Marx-elevs sejr dog aldrig endegyldigt sikret. Althusser kendte til bitre erfaringer om at stå "afvæbnet"²⁸ over for nye situationer og til "dyre" fejltagelser. Han belærte om, at ingen teoretisk praksis nogensinde er beskyttet mod "trusler og angreb".²⁹ Ideologierne "belejrer" altid Teorien, de "belurer", "hjem søger", "besætter"³⁰ den uophørligt. Teorien er derfor aldrig "ren", medmindre man uophørligt renser den". At være marxistisk teoretiker er derfor "en uafslædt kamp mod ideologien", en udmærket strid, hvor marxistens eneste trøst er, at han besidder den dialektiske materialisme, der kan "lede som ingen anden metode i verden".³¹ Ganske vist "forholdt"³² Marx os en egentligt udarbejdet dialektik, og den "savner" vi meget, "samtidig med at vi dog ved, at vi har den, og vi ved også hvor: i Marx' teoretiske værker, i *Kapitalen*, etc. ..., - ja, der findes den".³³

Få eller ingen hæftede sig sikkert bevidst ved Althusser religiøse inderlighed og ved den heroiske fortælling, som marxistens liv og kamp blev formet til. Hvad man hæftede sig ved og tog til sig, var forestillingen om det radikalt brudagtige skel mellem ideologi og videnskab. Alias Teorien alias den dialektiske materialisme, altså skellet mellem illusion og sand erkendelse. Det var en svært bekvem model til fortolkning af det "epistemologiske brud",³⁴ der aktuelt blev oplevet: al hidtil doceret og tilegnet viden var illusionær tågenak, men forude kunne man gennem et strengt og stringent Marx-studium komme frem til "en korrekt teoretisk basis", der ville "svare til sit *virkelige* objekt" (Althusser kursiv).³⁵ Althusser tilbød en attraktiv blanding af naiv afspejlingsrealisme og en sofistikeret beskrivelse af forholdet mellem væren og bevidsthed. På den ene side opererede han uproblematisk med eksistensen af en Virkelighed, én og med stort V, på den anden side skildrede han i en industriel retorik, der hentede glød fra både arbejdersolidaritets og sovjetiske 5-års-plansstemninger, hvordan kundskabsobjektet måtte "konstrueres" og "produceres" gennem et "omfattende teoretisk arbejde". Råmaterialet var ideologien, der så med tankeredskaber blev bearbejdet, indtil der ved et brud fremsprang sand teoretisk erkendelse.

Marx havde ikke givet os den endegyldige sandhed, kun redskaber og principper til en korrekt teoretisk praksis. Dog garanterede Althusser også her de strenge fordringer med søde løfter: den historiske virkelighed, som man med teorien når frem til, er "moder til mennesket".³⁶ Og hvis man som Marx gennemstrider den "kritiske odysse", gennem de lag af illusioner der skiller os fra virkeligheden", når man "frem til den eneste fødeegn: historiens, for endelig dér at finde det hvilested, hvor virkeligheden og videnskaben er i overens-

stemmelse, under *kritikkens* evige årvågenhed".³⁷ Unægteligt en interessant *ménage à trois*, hvor videnskaben (marxisten) indtager lejet hos virkeligheden (moderen) med kritikken som årvågen tilskuer!

Når Althusser blev en central teoretiker for mange aktivistisk anlagte - og 1969-70 var en aktivistisk fase -, skyldtes det bl.a. hans sammenkobling af de akademiske bogstudier og den politiske virksomhed. "Uden teori ingen revolutionær praksis",³⁸ citerede han Lenin for, og uden stringens ingen teori "au sens rigoureux du terme"³⁹ vedføjede han selv med et af sine yndede emfatiske udtryk. Samtidig med at de marxistiske teoretikere således skulle hærde sig på det strengeste til deres odysse tilbage til den virkelige erkendelses moderskød, så blev de også af Althusser hædret og hyldet: "de er i højeste grad lærde og i besiddelse af den mest autentiske videnskabelige og teoretiske kultur".⁴⁰ Og endelig er den politiske gåen op i arbejderklassen hele betingelsen for deres heroiske færd: "Et forehavende af denne art og en sådan stringens er utænkelig, uden en uovervindelig og klarsynet tillid til arbejderklassen, og uden at man direkte tager del i dens kamp".⁴¹

Strukturalisme, anti-humanisme og Lenins "aktuelle øjeblik"

Det var en vigtig del af Althussers streghed, at han offensivt polemisk forkyndte marxismen som "anti-humanisme", idet han energisk mente at kunne påvise den modnende Marx' brud "med enhver form for antropologi eller filosofisk humanisme".⁴² Althussers polemik var vendt mod efterkrigstidens eksistentialistiske Marx-fortolkninger, Sartre, Garaudy m.fl. Villy Sørensens unge Marx fra begyndelsen af 60'erne var parallel hertil, og Althussers pointer kunne uden videre forsynes med danske adresser. Til anti-humanismen hørte også en afvisning af fremmedgørelsesbegrebet og de tragiske stemninger, det nemt forbandt sig med.

Men anti-humanismen havde også den positive appel, at den korresponderede med manges moderne 60'ererfaringer af samfundet som et komplekst socialt maskineri, ikke et overskueligt personalt båret univers. Man fornemmede derfor den "strukturelle" erkendelsesgevinst, når Althusser skitserede et begrebsapparat, der beskrev samfundet som et omfattende, niveaudelt system af forskellige, "relativt autonome" praksisformer, "instanser": den økonomiske praksis, den politiske, den ideologiske o.s.v. Øverst rangerede naturligvis den afsl. teoretiske, som de autentiske marxistiske intellektuelle bestyrede. Samfundsanalysen blev i dette regi til en analyse af strukturernes og apparaternes komplekse kombinationer, af over-

determination (et af Althussers lånte Freud-begreber)⁴³ og vekslende dominansforhold mellem de forskellige praksisser, hvoraf økonomien kun "i sidste instans" var determinerende.

Sidstnævnte del af begrebsapparatet havde en politisk vigtig og attraktiv konsekvens. Althusser kunne med den undsige en traditionel marxistisk forestilling om, at revolutionen først var mulig, når den økonomiske udvikling havde modnet kapitalismen til at falde. Med Gramsci angreb han den "mekanistiske determinisme" i det 19. århundredes marxisme. Det store forbillede var Lenin, "en lille mand der forbliver dér på Historiens og vort livs slette, i dette "aktuelle øjeblik" ".⁴⁴ Det enestående ved den lille mand på historiens og vort livs slette var, at han med sin stringente analyse af "det aktuelle øjeblik" havde set, hvordan modsætningerne smeltede sammen og forskød sig, så han ved at sætte ind på imperialismens "svageste led" i et specifikt moment havde kunnet ændre historiens gang, skønt Rusland ikke ud fra en økonomisk udviklingsbetragtning havde været moden til revolution. Sådan er "den revolutionære leders praksis",⁴⁵ når den er autentisk.

Althussers historie om Lenin, der blev ledsaget af skitse-mæssige paralleliseringer til Mao og Castro, kunne ikke undgå at virke stærkt afstivende og opmuntrende på de aktivistisk engagerede. De gjorde sig optimistiske forventninger om, at den rette politiske handling ud fra den rette analyse af det rette øjeblik med ét slag kunne bringe revolutionen til udbrud. Fra Althusser-læsningen rekrutteredes derfor en række "strenge" aktivister til de leninistiske fraktioner og grupperinger. Ud fra en stålsat tro på "den korrekte teoretiske praksis" udøvede de med sadistisk nidkærhed og sikker bedreviden en "stringent" kritik af andre mere humanistiske marxisters ideologiske forestillinger om fremmedgørelse o.lign. Hvordan det i alvorenens øjeblik senere måtte gå med disse bløde forestillinger, der ikke var lige så ubønhørlige som Lenins analyse af "det aktuelle øjeblik", gav Althusser også anvisning på: "Så tier de kategorier, der ikke mere har noget at fortælle, eller de bringes til tavshed".⁴⁶

Althussers og Althusser-tilhængernes overbevisning om at besidde Teorien hang sammen med det strukturalistiske element i tankegangen: historien blev ikke frembragt af bevidst handlende og overskriddende mennesker, sådan som de humanistiske efterkrigsmarxister - Sartre især - naivt havde troet, og den bestod ikke i fremmedgørelse fra en oprindelig autenticitet. Det var en "historicistisk" fejlfortolkning. I stedet for den diakrone analyse var det den synkrone analyse af systemet, af dets "Gliederung", Marx havde givet sit revolutionerende bidrag til. Samfundet var nemlig en altid-allerede-givet totalitet, hvis menneskelige "bærere" nødvendigvis kun havde en rent ideologisk, falsk bevidsthed om de egentlige sammenhæng.

Denne tankebane førte naturligt til en politisk teori, der måtte anse det elitære kadreparti for det eneste tænkelige og proletariats diktatur for en ganske selvfølgelig ting efter en revolution. Teoretisk var det ud over leninismen Levi-Strauss' og Lacans 50'erværker med deres fremdragnet af overindividuelle og ubevidste struktursammenhæng, der lå bag Althusser. De Lacan-formidlede Freud-begreber hos Althusser - overdetermination, forskydning, fortætning m.v. - stammede også herfra. Men det var ikke nogen udvendig teoretisk inspiration. Den flød sammen med andre kilder og gav næring til en rent "detektivisk" afsløringsstrategi over for emnerne, begrebsliggjort i den såkaldte "symptomallæsning", der "afslører det skjulte i teksten" og relaterer det til "*en anden tekst*", tilstedeværende i et nødvendigt fravær i den første".⁴⁷ Under det begrebsligt udarbejdede hos Althusser mærkes også detektivismens modsætning, paranoiaen. Han føler sig overalt i fare for at blive "vildledt" i sin søgen efter at gøre "gådefuldheden" synlig. Og selv - eller især! - Marx skal ingenlunde troskyldigt tages for pålydende: "en så krævende tænker som Marx kan opdages og afsløres gennem sine brud med Feuerbach i lige så høj grad som gennem sine senere deklamationer."⁴⁸

Trods Althusseres umådelige beundring for Lenins konkrete analyse af "det aktuelle øjeblik" kunne man ikke hos ham finde hjælp til at foretage noget lignende. *For Marx* var abstrakt videnskabsfilosofisk/ -teoretisk i en sådan grad, at det var forholdsvis begrænset, hvor meget den gav sig i lag med Marx. Det var snarere Marx-studiets bydende nødvendighed, den formidlede, end nogen konkret viden om den gamle mesters teori. Hvis den opflammede overbevisning skulle omsættes til noget mere vidensorienteret end den leninistiske aktivisme i grupper og fraktioner, gik de teoretisk interesserede derfor til Althusseres andet hovedværk *Lire le Capital* eller *Att läsa Kapitalet* som den hed i den svenske oversættelse fra 1970.⁴⁹

Dette kollektive tobindsværk fra 1966, som Althusser havde været åndelig formand for, fik aldrig samme betydning som *For Marx*. Og hvis man gik fra *For Marx* til *Lire le Capital* for at få indløst de højt oppiskede fordringer til den marxistiske Teori, kunne man vanskelig undgå at blive skuffet. Værkets projekt bestod i ved en symptomallæsning at fremdrage den latente tekst i *Kapitalen*, at synliggøre det skjulte, at finde lakunerne under den tilsyneladende kontinuitet. Marx' analyse af kapitalismen var for så vidt ikke interessant, den skulle i hvert fald ikke læses bogstaveligt. Det interessante var ved en "kritisk, stringent" læsning at opspore den særlige,

revolutionerende filosofi, der ligger immanent i *Kapitalen* for så ved hjælp at den at læse *Kapitalen* på den rette måde. Forehavendet kunne forekomme cirkulært og var det også. Men det var ikke desto mindre særdeles kompliceret. Det kunne nogenlunde gå med at sandsynliggøre Marx' brud med den klassiske engelske økonomi og med den tyske filosofi af Feuerbachs type. Men forsøget på at påvise det fuldstændige brud med Hegel var halsbrækkende. Det måtte føre så vidt som til påstande om, at når den modne Marx "koketterede" med Hegel, så brugte han ikke begreberne i hegelsk betydning, men med et forskudt betydningsindhold, der endnu ikke havde fundet sit eget begreb. Det var kriminalistik for viderekomne og uden nogen endelig opklaring af "gådefuldheden".

Lire le Capital efterlod stadig usikkerhed om det præcise indhold af den i den grad specifikke særegenhed i det marxske værk: "dette punkt, som på én gang er synligt og skjult, tilstede og fraværende, fraværende af årsager, som hænger sammen med selve dets tilstedeværelses *natur*, med den forbløffende nyhed i Marx' revolutionære opdagelse".⁵⁰ Når man derefter fik at vide, at de nævnte årsager også er "usynlige", fordi de "som enhver radikal nyhed" er "blændende"⁵¹ (i ordets bogstavelige betydning), kunne man godt komme i tvivl om muligheden overhovedet af denne jagt på den hellige gral.

Stod det efter *Lire le Capital* endnu uvist hen, hvad det hele præcist gik ud på, kunne man dog stadig ikke komme i tvivl om sagens kolossale betydningsfuldhed. For Marx' enfatiske retorik med linielange kursiveringer, exklamationer og messende gentagelser var i *Lire le Capital* forstærket. Den omkransede en analysestrategi, der i sig selv i stigende grad antog karakter af religiøs dyrkelse og profanerende detektivisme i en bemærkelsesværdig blanding. På den ene side var målet at rive sløret af den humanistiske filosofis "complicité religieuse"⁵² mellem bevidsthed og væren og at afsløre alle arvesyndsførestillinger. Denne afsløringsaktivitet blev demonstrativt beskrevet som "coupable" (skyldig, brødefuld).⁵³ På den anden side erstattede Marx- og *Kapital*-helliggørelsen så rigeligt brøden, manglen på uskyld: "siden vi "kom til verden"⁵⁴ har vi igen og igen læst *Kapitalen* "gennem dem, som har læst den for os" (Engels, Lenin, Stalin m.fl.).⁵⁵ Men vi skal også selv læst teksten "à la lettre": "Læse selve teksten, fuldstændigt, de fire Bøger, linie for linie, ti gange genlæse de første kapitler"⁵⁶ osv. Og pludselig vil man så "se" Marx' enestående "opdagelse".

Althusser og litteraturen

Det kunne synes, som om det for Althusser var muligt at leve alene på selve Marx-læsningens mageløse oplevelse af åbenbaring. Men for 1969-70'ere, der deltog i tidens bevægelighed, var den slags trods alt ikke nok i det lange løb. De strukturalistisk og/eller litterært orienterede forsøgte naturligt at komme videre fra Althusseres generelle teori til en litteraturopfattelse inden for dens rammer.⁵⁷

Det var ikke vanskeligt at slutte sig til, at litteraturen - ligesom ideologi i almindelighed - frembar en illusionær og fejlagtig forestilling om virkeligheden. For iflg. Althusser var al bevidsthed, der ikke helt direkte byggede på Teorien, eo ipso ideologisk: ganske vist en nødvendig illusion, men en illusion.

Althusser-læsernes selvsikre forvisning om at være korrekte og deres forvisning om andres ukorrekte virkelighedsopfattelse var blot en "teoretisering" af brudoplevelsen, af 68' bratte paradigmeskift. Alle, der ikke deltog i det, oplevedes som håbløse ideologiske efterhæng. Men da ingen litteratur (endnu) havde foretaget den samme psykologiske revolution, blev de litteraturstuderende nødt til at træde ud af Althusseres tankecirkel og konfrontere sig med det egentlige problem, som Teoretikeren ikke selv tog substantielt fat på: forholdet mellem social væren og bevidsthed, ikke kun målt på parameteren korrekt/ukorrekt, men analyseret som en kausalsammenhæng af en art og med et konkret indhold.

Der fandtes i Althusseres parisiske følgeskab en litterat, som havde stået over for det samme problem og skrevet om det. I Pierre Machereys essaysamling *Pour une théorie de la production littéraire* fra 1966 blev der diskuteret en række litteraturkritiske problemer inden for en althusserisk horisont, dels foretaget nogle konkrete analyser. Det var dog især en intelligent diskussion af genspejlings- (eller afspejlings)begrebet i Lenins Tolstoj-artikler, der ydede noget. Men i stedet for forklarelsens krystallinske lys var det snarere problemets reelle kompleksitet, der fremgik af Marchereys overvejelser. Tolstoj var på én gang hildet i en forældet ideologisk falske bevidsthed og iflg. Lenin alligevel i stand til, i hvert fald delvis korrekt, at gengive den russiske situations reelle problematik. Denne intrikate dobbelthed var blot ét aspekt af de problemer, der rejste sig, når ideologiteorien nærmede sig noget konkret. Der var mange andre.

De blev heller ikke afklaret, hvis man gik til de pågældende Lenin-artikler, der handlede om Tolstoj vis-à-vis det russiske revolutionsforsøg i 1905.⁵⁸ Hvor glimrende Lenin end kunne summere relationerne mellem Tolstoj og revolutionen, så leverede han dog ingen analyse af teksterne. Man kunne ikke følge, hvordan han var

kommet frem til resultatet. Mellemregningerne måtte man selv rekonstruere. Ved eftertanke fremgik det også, at Lenins analyseoverspringende tilgang måske nok kunne sige noget om implicite politiske positioner i litteratur af Tolstoj-typen. Men om litteratur, der ikke befandt sig inden for en klassisk, transparent realisme, og som ikke beskæftigede sig med socialøkonomiske problemstillinger, kunne den kun komme med stærkt begrænsede udsagn.

Hvis man ville, kunne man derfra så slutte til noget normativt: kun klassisk realisme, der direkte skildrede samfundsproblemer, var værd at forholde sig til for en marxistisk litteraturkritik. Hvis man gjorde dette spring, landede man tæt ved Lukacs' realismebegreb og -fordring. Og det var et andet sted end udgangspunktet: det var midt i den "historicistiske" og hegelianske marxisme, som Althusser polemiserede så heftigt imod. Alle autentiske Althusser-læsere afstod fra at følge denne tankebane.

Men gennem den frugtbare problembewidsthed, som Marchereys Lenin-læsning og Lenins Tolstoj-artikler opkastede, aftegnede sig så småt den althusserske teoris immanente systembegrænsning: I og med at økonomien som "determinerende" blev relativiseret med et meget uvist "i sidste instans", og i og med at de øvrige praksisser blev gjort "relativt autonome", forskød kausalsammenhængene sig til en ubestemmelig "overdetermination" og til "dominansforhold", der vekslede efter et ikke nærmere påviseligt mønster. At man for at bøde på det talte om "strukturel kausalitet", blev det ikke klarere af; Althussers synkront orienterede strukturtanke kunne reelt aldrig give noget svar på hvorfor-spørgsmål, kun på hvordan-spørgsmål. Den tenderede kraftigt til at ende i en cirkulær "argumentation", hvilket også den teoretiske diskurs viste. Ideologien var falsk, fordi den var ideologi, Teorien var sand, fordi den var Teori. Det kvalitative skel mellem ideologi og videnskab kunne kun overskrides ved et "brud", ved et imponerende, men reelt uforklaret spring, som det var forbeholdt Marx og nogle få andre, utrætteligt vedholdende at foretage. Men den øvrige altid-allerede-givne komplekse totalitet var - som Althusser beskrev den - ret beset kun en interessant maskine med ideologiske apparater og strukturerede praksisformer, der forskød og fortættede sig. Kort sagt blot: en fungeren.

Om det nu var ud fra en fornemmelse af systemets grænser og problemer, så gik allerede de første Althusser-inspirerede tanker om ideologiske indholds-fænomener i en retning, hvor problemerne ikke trådte synligt frem. En niche for en strukturel ideologianalyse med totalitetssynsvinkel af althussersk karakter var f.eks. J.-J.Goux' såkaldte "numismatik".⁵⁹ Påstanden i numismatikken var, at man kunne påvise nogle isomorfe strukturer i såvel den økonomiske, den seksuelle, den politiske som den sproglige praksis i samfundet. Fun-

damentet var Marx' analyse af de fire værdiformer. Ved hjælp af Freud, Lacan, Hegel og Derrida fremdrog Goux homologe parallelstrukturer på de andre niveauer i samfundet og fik antydnet en samfundstotalitet bygget på et skelet af strukturelle ligheder. Hvordan den næsten mystiske overensstemmelse skulle være fremkommet, blev ikke stillet som spørgsmål af Goux. Men ideologien (politikken, seksualiteten og sproget) blev som homologe parallelfænomener lænket til den - "i sidste instans determinerende" - økonomiske praksis. Med tanken om denne altid-allerede-givne fungeren stillede Goux sig ligesom Althusser tilsyneladende tilfreds.

Inden analyserne nåede at blive mere konkrete end som så, tynkede Althusser-inspirationen ud og slap efterhånden op.⁶⁰ Fra begrebet om ideologi som repræsenterende "individernes imaginære forhold til deres virkelige eksistensbetingelser"⁶¹ og om ISA'er (ideologiske statsapparater) vedblev der at være langt til analysen af noget stof.

Politik og filosofi

De politikengagerede, der ikke ville nøjes med at læse *Kapitalen* efter bogen, kunne med god samvittighed gå til den Althusser-ortodokse Nicos Poulantzas' *Pouvoir politique et classes sociales*, I-II, fra 1968.⁶² Her fandtes mange yderligere begrebsdefinitioner om stat, magt og klasser og en del polemik mod politisk teori af ikke-althussersk observans. Men hvor velkomment det end kunne forekomme at få den borgerlige stat placeret i klassernes kamp, så bevægede tankerne sig altid på et så tilpas abstrakt niveau, at det var beskedent, hvad der kunne udledes af handlings- eller politisk analysestrategi herfra.

I de første politiserede år var dette imidlertid ingen stor fejl. I det hele taget blev Althusser-bølgen - ud over trangen til Marx - nemlig båret af en teorihunger hos studenterne. Videnskabsteoretisk underforsynet fra et stærkt udvandet og skrantende filosofikum tog man i årene efter 1968 for sig af teorier og teoriansatser, uden at disses anvendelighed i en stofanalyserende videnskabelig praksis blev taget op som noget vigtigt problem. Der gik flere år, før "realanalysen", som den så blev kaldt, kom på dagsordenen som noget, der burde overvejes. I denne atmosfære var Poulantzas derfor ingenlunde for abstrakt, tværtimod. Alene ved at beskæftige sig med et så forholdsvis specifikt, "regionalt" (sådan kaldte han det med klædelig ydmyghed selv) delemne som politik og stat i det kapitalistiske sam-

fund, var han allerede steget flere plateauer ned fra den olymp, hvor den rene marxistiske filosofi befandt sig.

Når nogle af gammel jordbundethed steg fra Althusser ned til Poulntzas, så var der andre, som steg op til Maos vise billedsprog og dybsindige overvejelser "Om modsætninger" og til andre af hans filosofiske artikler. En profan læser ville alt efter gemyt nok kunne fristes til at opleve filosofien Mao som åndet eller i bedste fald poetisk åndfuld. Men da han havde kulturrevolutionen, den lange march og Althusseres respektfulde henvisning bag sig, mente mange i den store rorgængers ying-yang-dybsindigheder at kunne finde vigtige bidrag til udvikling af den marxistiske teori.

Men også via Mao-linien viste det sig vanskeligt at komme videre. Stalins skrifter repræsenterede en sidelinie, men af en eller anden grund blev den aldrig særlig populær. Og da ingen opsigtsvækkende eller tilgængelige filosoffer fortsatte i rorgængerens spor, løb den filosofiske vej fra Althusser ud i sandet. Økonomi- og Marx-teorien standsede for de fleste med *Lire le Capital*, politikteorien med Poulantzas, litteratur- og ideologiteorien med Macherey og Lenin og filosofien endelig med Mao. Overalt blinde spor syntes det allerede i løbet af 70'ernes første halvdel, uanset hvor højstemt det var startet med *For Marx*.

Tilbagetrækning

Om det nu var virkelighedens politiske udvikling eller det var teoriernes indre brøstfældighed, der voksede frem som problem, kan ikke afgøres. Formentlig var det begge dele. Men den politiske udvikling var heller ikke gunstig for Althusser og beslægtede teorier.

På den hjemlige front blev troen på det revolutionære potentiale i den danske arbejderklasse sat på en tålmodighedsprøve. Organisatorisk-partimæssigt blev der vist også brugt langt flere kræfter på interne magtkampe og på organisatoriske nydannelser end på revolutionær agitation i arbejderklassen. Om revolutionen var kommet alligevel, er dog ikke sikkert. Men også i den store politik blæste vinden imod. Vietnam-krigen, der havde været stærkt nærende for aktivismen, lakkede mod enden. Kulturrevolutionen havarede, Nixon besøgte Kina og i Vietnam blev amerikanernes tilbagetrækning ikke til fred. Kort sagt næsten alle de signaler fra den ydre virkelighed, som mere eller mindre bevidst for de involverede havde bygget stemningen op omkring den revolutionære teori, skiftede ét efter ét i løbet af disse år.

Og endelig kom så de teoretiske problemer, ikke måske interne følelser af teoriutilstrækkelighed, men problemer med at hævde territoriet i den marxistiske - eller marxologiske blev det til - debat. De tysk-historicistiske angreb på Althusser kunne man måske slå tilbage.⁶³ Men det var ubestrideligt, at de ny kapitallogiske Marx-eksperter, der begyndte at rykke frem fra omkring 1971, havde mindst lige så godt styr på de hellige skrifter som Althusser. Og hvad værre var: en egenhændig læsning af skrifterne kunne nok så tvivl om den exegetiske holdbarhed af Althusserns ideer vis-à-vis de skriftkloge udlægninger, som nu vandt frem med den tyske tradition. Fra nye, eventuelt uddybende skrifter af Althusser var der ingen hjælp at hente. Hans egne 70'er-skrifter havde et præg af skinudfald fra nogle positioner, hvorfra en hemmelig tilbagetrækning allerede var i fuld gang.⁶⁴

Lige så interessant som de gamle bastioners fald var imidlertid, hvilke veje det Althusser-retirerende mandskab fordelte sig på. En hård kerne af aktivistisk engagerede blev tilbage i den Althusser-leninistiske forestillingsverden. Med årene blev denne jerngarde naturligvis mindre og mindre, og det teoretiske islæt forsvandt også til fordel for ren "politikudvikling". I samme takt sank deltagelsen i de akademiske aktiviteter på universitetet. Men blandt dem, der dog ikke satsede mere på revolutionær politik, end at de godt ville forblive i det akademiske liv, flyttede positionerne efter et bestemt, ikke uinteressant mønster.

KP og SKRIFTEN

Hvis man var kommet til Althusser med en strukturalistisk motivation, var det fra starten nærliggende at opfatte hans model af den niveaudelte samfundstotalitet med de "relativt autonome" praksisformer alene som en rammeforestilling. Den politiserede den almene bevidsthed om, hvor det ideologiske felt befandt sig i verden. Men den kom ikke til at gribe detailstyrende ind i den strukturelle analyse af bevidsthed og tekster. Til gengæld opstod det spørgsmål, hvordan man skulle tænke de tekstlige strukturer sammen med strukturerne på de andre niveauer i samfundet. Ligesom Althusser opererede med en "praksismodel", der virkede på alle niveauer i samfundsformationen, var det nærliggende at finde svaret i en tilsvarende analogisering. Strukturelt tænkt lå det lige for at forestille sig, at indholdet var forskelligt på de forskellige praksisniveauer i samfundet, men at strukturerne var homologe, isomorfe eller hvad man nu syntes var den chikkeste betegnelse af forholdet.

Goux' "numismatik" var blot den mest systematiske teori om en sådan sammenhæng. En lang række andre semiotiske modeller undfanget ikke mindst af Per Aage Brandt fulgte det samme mønster. I detailanalyserne blev homologierne her avlet ved fri poetiske associationsprocesser, idet aktiviteten dog blev kaldt teoridannelse.

Når man kunne politisere blot ved at koble niveauer sammen på denne måde, var der for så vidt ingen grund til at gå ind i politik. Teoretikeren lavede teori, og det var i sig selv fint, for det omfattede som hos Althusser "det hele", de helt generelle principper for social praksis. Men ellers lavede poeterne poesi, økonomerne økonomi og politikerne politik. I 1971, hvor politiseringsimperativet var blevet bydende, kom denne sektoropdelende tankegang dog ud for nogle legitimeringsproblemer i miljøet. Per Aage Brandt foreslog da, at man løste det praktiske koblingsproblem én gang for alle ved at melde sig ind i DKP. Herved kunne man direkte få papir på, at man var professionelt venstreorienteret, og man ville så kunne koncentrere sig om at udvikle semiotiske modeller på tværs af praksisniveauerne, mens partiet tog sig af den konkrete politiske praksis. Tankegangen var ikke original, men direkte kopieret fra den franske semiotisk-marxistiske Tel Quel-gruppe, der havde løst sit tilsvarende problem på denne måde. Iøvrigt var Althusser jo også medlem af det franske kommunistparti, hvilket man ellers plejede diskret at forbigå, når han blev læst som teoretisk fornyer og inspirator. Løsningsforslaget vandt dog ikke større tilslutning. Bortset fra nogle få meget frankofile, der ikke mente, at Tel Quel kunne tage fejl, fulgte ingen anvisningen, vist heller ikke Brandt selv.

Når den Althusser-inspirerede semiotik ikke kunne forbinde sig med et ydre revolutionært apparat - og at gå ind i en leninistisk gruppe ville være alt for tidskrævende for det faglige karriereforsøg -, så måtte man på en demonstrativ måde bringe et revolutionært apparat ind i semiotikken. SKRIFTEN blev det begreb, man tænkte sig som "hængsel" mellem tekstverdenen og samfundet.⁶⁵ Ligesom hos Althusser det vigtige altid var gådefuldt og "usynligt", således indtog også skriften, fordi den var så "strategisk vigtig", en "næsten usynlig position".⁶⁶ Og ligesom det krævede den største ånds nærværelse og den mest skærpede årvågenhed at omgås Althusser's Teori, således var det også "nødvendigt at omgås skriftbegrebet med allerstørste forsigtighed og selvkritisk opmærksomhed".⁶⁷ Så meget kunne man dog sige: "Analysen af skriften er analysen af overgangen mellem basis- og superstruktur i den sociale formation".⁶⁸ Trods mange suggestive omskrivninger af denne art blev det dog aldrig rigtig klart, hvad skriftbegrebet skulle dække. Derimod fremgik værdiladningen meget klart af en stærkt analogiserende metaforik. Skriften blev metaforforbundet med produktiv-

kræfter og produktionsforhold, med noget *materielt*⁶⁹ og samtidig sat over for den litterære teksts luftige "hellighed". Over for det første var diskursen alvorlig-patetisk, over for det andet slog den straks over i det ironisk-vrængende. Skriftens "økonomiske effekt" blev koblet med Teorien, mens den normale idealistiske "helligtekst" om Kunsten og Litteraturen var en del af det borgerlige samfunds ideologi. Et rigtig althussersk udfald mod "humanisme" og "historicisme".

Politiseringen i den Althusser-påvirkede semiotik forblev et metaforisk og homologiserende foretagende, derfor dog ikke mindre overdådig. På længere sigt viste denne type af sammentænkning sig også bekvem. Da chok- og erkendelseeffekten ved at tale om "skriftens økonomi" etc. fortog sig, og da politiseringsimperativet faldt i styrke, var det ikke nogen stor operation at afmontere dette "hængsel" mellem overbygning og basis og at trække stigen op igen. Semiotikken skiftede simpelt hen metaforik. Økonomimetaphorerne forsvandt fra diskursen, og interessen for homologier blev overhalet af interessen for det forskelligartede. Forestillingen om revolution af forestillingen om "overskridelse" i en mere diffus eller mere seksualpsykologisk forstand.⁷⁰ Semiotikken kunne godt leve både med og uden Althusser.

Arbejderstudier

Anderledes vanskeligt viste det sig at være for de Althusser-påvirkede, som ikke havde strukturalismens fascinationer med sig og semiotikkens løsninger ved hånden, men som havde indtaget den politiserede ideologiteori på fastende hjerte. Da der efter Macherey og Lenin ikke fulgte analytiske redskaber med til at udfylde den næsten tomme althusserske begrebsramme, viste der sig ved overgang fra teori til analyse betydelige vanskeligheder. Da så samtidig klassekampsoptimismen måtte neddæmpes, og kadredannelsen mere eller mindre lå i ruiner, måtte der ske noget autentisk. Ikke så få foretog da den klassiske bevægelse at søge tilbage i historien, nærmere betegnet til de perioder, hvor der i modsætning til nu var grøde i arbejderklassens politiske udvikling. Dens heroiske tid.

Det blev i sidste halvdel af 70'erne til en række grundige studier i arbejderklasseorganisering, arbejderkultur og politisk historie med vægten lagt dels på guldalderen i de sidste 30 år af 1800-tallet, dels på sølvalderen fra den russiske revolution og op i mellemkrigstiden. Her kunne klassen træde frem som handlende subjekt, med den historiens vind i ryggen, der nu savnedes. Men da slutpunktet alli-

gevel var blevet den socialdemokratiske velfærdsstat, kunne man dog ikke blot hengive sig til sympatetisk medleven. Der rejste sig naturligt spørgsmålet: hvornår var det gået galt, hvornår var den afgørende fejludvikling bort fra revolutionen begyndt? Var det i 1890'ernes reformisme og Septemberforlig, eller var det i splittelsen mellem socialdemokrati og kommunistparti i kølvandet på den russiske revolution? Der var mange spørgsmål at tage op, men de viste sig efterhånden svære at besvare.

I første omgang var man tilbøjelig til at fortsætte efter Althussers gamle parameter korrekt/ukorrekt, og der blev fældet nogle stringente domme over både socialdemokratiets og DKPs fatale politiske fejl op gennem historien. Senere tog denne selvtillidsfulde dømmekraft af, man syntes mere eller mindre at opgive forestillingen om den objektive sandhed og slog sig i stedet på det subjektive. Arbejderindringer og arbejderlitteratur blev populære og gjort til genstand for indforståede studier.

Fælles for både de litterære og de historiske analyser i denne genre af den politiserede 70'er-faglighed var deres metodisk meget traditionelle karakter. Her fandtes ingen af semiotikkens praksistrekanten eller sommerfuglemodeller med dobbelt gennemløb, heller ikke nogen hegelsk-marxiske "Umstülpung"er af dialektikken eller fetichismeteorier. Bortset fra emnevalget, stedvis en kende offentlighedsteori og ellers den moralsk-politiske undertone blev det efterhånden empirisk stofindsamling og historie-/litteraturhistorieskrivning efter gode positivistiske traditioner fra før 68. I 80'erne blev arbejderstudier så indlemmet i de humanistiske fakulteters almindelige fagprofil som en beskeden specialforgrening truet af nedskæringer og svigtende studenterinteresse.

I dette afsnit af *Karl Marx var en tysk filosof*, hvis første del blev bragt i K&K 54, har jeg forsøgt at skildre, hvorledes de samfundskritiske tanker forskød sig og udviklede sig fra *For Marx* og fremefter. Jeg har her koncentreret mig om den politisering, der fandt sted efter en overvejende fransk inspiration, selv om denne næppe mere kan spores i de sidste forgreninger. Afgrænsningen er sket over for den tyske inspiration, som gennem 70'erne imidlertid kom til at spille nok så stor rolle. Den startede for mange med Marcuses amerikanske formidling af Frankfurter-skolens grundforestillinger, fortsatte herfra til Horkheimer og Adorno, videre tilbage til Lukacs og Korsch for snart at ende ved Marx himself. Hos ham mødtes de københavnske miljøer, der havde foretaget denne idéhistoriske krebsegang, med deres århusianske modstykker, som efter studieophold i marxologiens Mekka - Frankfurt - nu introducerede samfundskritikkens måske mest imponante paradigme: kapitallogikken. Dette

tyske kompleks vil blive taget op i en fortsættelse, der følger i K&K 58.

Noter

- 1 "I Frankrig er man nødt at være ambolt eller hammer".
- 2 Se eksempelvis "Indledning til et manifest", i *Kurasje* nr.1, Kbh.
- 3 Thomas S.Kuhn: *Videnskabens revolutioner*, Kbh.1973, p.162.
- 4 Ibid.
- 5 Op.cit., p.166.
- 6 Jfr. indledningen til den danske oversættelse af Kuhn, op.cit., Lucio Coletti, tidligere marxist, nu Marx-kritiker, gentager ovenpå 70'er-politiseringen denne Kuhnkritik og påpeger udmærket Kuhns relation til paradigmeskiftet efter 1968, jfr. Coletti: *Le déclin du marxisme*, Paris 1984, p.54 ff.
- 7 Cf. *Kurasje* nr. 1, der havde undertitlen: "Om den værdifri forskningsværdi for kapitalen, militæret og den politiske styring". Inden for den litterære verden var problemet blevet taget anderledes forsigtigt op, omend den underliggende tendens gik i samme retning, cf. Johan Fjord Jensen: "Det litterære, det videnskabelige og det kritiske værdiproblem", i *Kritik* 4, 1967 og Jørgen K. Bukdahls kommentar i *Kritik* 6, 1968, og igen Fjord Jensen: "Om videnskabens værdifrihed" i *Kritik* 8, 1968 og "Værdifrihed og konservatisme", *Kritik* 9, 1969. Habermas blev snart en vigtig reference i opgøret med værdifrihedsforestillingen.
- 8 Bl.a. kan nævnes Adorno et al.: *Der Positivismusstreit in der deutschen Soziologie*, Neuwied-Berlin, 1969.
- 9 Bl.a. Huberman og Sweezy i *Monthly Review*, cf. Coletti op.cit., p.5 ff.
- 10 Et godt eksempel på imperialismestudier af denne type var Signe Arnfred m.fl.: *Under dansk splitflag - en bog om ØK*, Kbh. 1973.
- 11 Se *Kurasje* nr. 2-3, Kbh. 1970.
- 12 Ilja Wechseltmann: "Fagforsteningens opståen", i *Kurasje*, op.cit., og passim i de første års *Kurasje*. Synspunktet blev senere revideret under indtryk af 70'er-udviklingen, cf. *Kurasje* nr.11, 1975.
- 13 Althusser blev samme år introduceret af Jørgen K. Bukdahl i *Kritik* 10, 1969, og af Svend Johansen, dels i hans *Millionbevidsthed*, dels i hans forord til *For Marx*.
- 14 *For Marx*, p.75.
- 15 Op.cit., p.29.
- 16 Op.cit., p.73.
- 17 Ibid.
- 18 Op.cit., p.29.
- 19 Op.cit., p.69.
- 20 Op.cit., p.66.
- 21 Op.cit., p.74.
- 22 Op.cit., p.133.
- 23 Op.cit., p.21.

- 24 Op.cit., p.17.
- 25 Op.cit., p.28.
- 26 Op.cit., p.77.
- 27 Op.cit., p.22.
- 28 Op.cit., 143.
- 29 Op.cit., p.144.
- 30 Ibid.
- 31 Ibid.
- 32 Op.cit., p.148.
- 33 Ibid.
- 34 Althusser hentede begrebet (hos ham egl. "coupure", som præcist betyder "snit") fra Bachelard, der taler om "une véritable rupture entre la connaissance sensible et la connaissance scientifique". (*La formation de la pensée scientifique*, Paris 1938, p.239). Det har hos begge en efterklang af Comtes historiserede klassifikation af den menneskelige tankevirksomhed, især overgangen fra det metafysiske til det videnskabelige ("positive") stadie.
- 35 Althusser, op.cit.,p.143.
- 36 Op.cit., p.24.
- 37 Ibid.
- 38 Op.cit., p.140.
- 39 *Pour Marx*, Paris 1965, p.164.
- 40 *For Marx*, p.35.
- 41 Ibid.
- 42 Op.cit., p.205.
- 43 Om denne relation se Althusser's artikel "Freud og Lacan" i Peter Madsen (red.): *Strukturalisme*, Kbh. 1970.
- 44 *For Marx*, p.153.
- 45 Op.cit., p.152.
- 46 Op.cit., p.172. Skønt det sikkert er ganske utilbørligt, lyder det, som om man i en sådan formulering hører et varsel om senere begivenheder: iflg. aviserne endte Althusser med at kvæle sin kone, som vist nok i sit politiske engagement betjente sig af nogle af de kategorier, der måtte bringes til tavshed. Måske har omstændighederne været nogle helt andre.
- 47 Althusser: *Lire le Capital*, I, Paris 1968, p.29.
- 48 *For Marx*, p.42.
- 49 Den svenske oversættelse byggede på den forkortede andenudgave af *Lire le Capital*, som kom i 1968.
- 50 *Lire le Capital*, op.cit., p.94.
- 51 Ibid.
- 52 Op.cit., p.15.
- 53 Op.cit., p.12.
- 54 Op.cit., p.9.
- 55 Ibid.
- 56 Op.cit., p.10.
- 57 Det mest ambitiøse forsøg på en marxsk-althussersk litteraturopfattelse blev Morten Things *Ideologier og litteratur*, Kbh. 1973.
- 58 Lenins Tolstoj-artikler kom på dansk i *poetik* 21, 1974.

- 59 Jfr. "Numismatiques", titlen på en dobbeltartikel af Goux i *Tel Quel* 35 (1968) og *Tel Quel* 36 (1969). Introduceret af undertegnede, med forskellige kritiske bemærkninger, i *poetik*, 3. årg.nr.4, 1970. Et forarbejde af Goux var hans artikel "Marx et l'inscription de travail" i *Tel Quel*-antologien *Theorie d'ensemble*, Paris 1968.
- 60 Den mest konkrete litteraturanalyse af althussersk inspiration blev vist min "Den "forsvundne" produktivitet" (om J.P.Jacobsens *Niels Lyhne*) i *Tekstanalyser*, Kbh. 1971, p.122 ff. Her blev Althussers praksismodel brugt som redskab i den tematiske analyse. Forsøget viste, hvor langt man kunne komme med Althusser-forestillinger, før andre analytiske modeller måtte til.
- 61 Louis Althusser: *Om ideologiske statsapparater*, Kbh./Århus 1972, p.49.
- 62 Oversat til svensk: *Politisk makt og sociale klasser*, 1970.
- 63 Først og fremmest Alfred Schmidts Althusser-kritikker: *Der strukturalistische Angriff auf die Geschichte*, Frankfurt a.M. 1969 (dansk oversættelse 1972) og *Geschichte und Struktur*, München 1971 (*Historie og struktur*, Kbh. 1978).
- 64 Althussers 70'er-skrifter er refereret i Peter Kemp: *Marxismen i Frankrig*, Kbh. 1978, p.147 ff. Iflg. Coletti - op.cit., p.71 ff. - gennemfører Althusser i en italiensk leksikonartikel fra 1978 med "ustyrlig sadisme" et terrangreb mod Marx, Engels og Lenin, indtil hele den marxistiske teoribygning ligger i ruiner. Dog uden at der principielt sker nogen opgivelse af det oprindelige projekt: Althusser slutter med at overlade det til "folkemasserne" at løse den kriseramte marxismes problemer, idet han formåner: "fælde nr. ét er staten".
- 65 Per Aage Brandt og Jørgen Dines Johansen: "Om tekstanalyse" i Jørgen Dines Johansen (red.): *Analyser af dansk kortprosa*, I, Kbh. 1971, p.53.
- 66 Ibid.
- 67 Op.cit., p.54.
- 68 Ibid.
- 69 Denne politisering af tekstteorien, som "materie"-metaforen blev sat til at bære stort set alene, gik igen i Brandts og Dines Johansens tidsskriftinitiativ *Matières*, men blev opgivet sammen med tidsskriftet, der gik ind i 1974 efter to numre. På det samfundsvidenskabeligt dominerede RUC, hvor det første nummer udkom, overbeviste den metaforiske forsikring om det revolutionære sindelag ikke mange andre end initiativtagerne selv.
- 70 Bataille-, Sade- og pornografiinteressen repræsenterer en konstans i den brandtske semiotik, fra slutningen af 60'erne til idag. Den politiserede sammenkobling af Batailles "overskridelse" og Marx' økonomisk-politiske revolution var en tidsbetinget manifestation af en underliggende tematik af poetisk og seksualpsykologisk karakter. Som teori om forholdet tekst-samfund var koblingen luftig spekulation (cf. Brandts efterskrift til Bataille: *Den indre erfaring*, Kbh. 1972, og de teoretiserende passager i min "Den nådeløse idealitet" i *Analyser af dansk kortprosa*, op.cit.). Men som mimetisk søger over for litterære tekster, der tit bevæger sig lige så frit og associativt gennem tilsvarende koblinger, var tankegangen ikke ueffen. Cf. Brandt om J.V.Jensens "Paa Memphis Station" i *Tekstanalyser*

op.cit., T.K.Grodals analyse af Herman Bangs "Franz Pander" i *Analysen af dansk kortprosa* og Jacobsen-analyserne i de to antologier.